

A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS STRATÉGIAI ELEMELI A RURÁLIS TÉRSÉGEKBE

(Elements of Sustainable Rural Development Strategy)

SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN

Kulcsszavak:

fenntartható fejlődés rurális terek stratégia Magyarország EU

A fenntartható fejlődés megvalósítása nem lehet csak egy ország, vagy egy régió feladata, hanem tekintet nélkül a Föld bármely pontjára, mindannyiunk felelőssége. 2001 óta az Európai Uniónak is létezik a fenntartható fejlődésre vonatkozó stratégiája. Az EU stratégiájához kapcsolódóan minden tagországnak rendelkeznie kell a fenntartható fejlődésre vonatkozó stratégiával, amit Magyarország 2005-ben készített el, úgy, hogy az átfogó stratégia a különböző szektorokra, és a terület és vidékfejlesztésre készült részstratégiákból építkezett. A tanulmány ebből a fenntartható vidékfejlesztés résztanulmányból táplálkozik, mikor azt kívánja bemutatni, hogy a magyarországi rurális térségek milyen stratégiai irányokon keresztül kapcsolódhatnak az EU stratégiájához, hogyan érhetik el a fenntartható fejlődés elemeit. De mielőtt a stratégiai irányokat és intézkedéseket vennénk sorba, először röviden bemutatjuk a vidéki térségek legfontosabb társadalmi és gazdasági trendjeit, hogy világos legyen, honnan kell elindulni a fenntartható fejlődés megvalósítása felé.

Bevezetés

A fenntartható fejlődés fogalma, koncepciója a hetvenes évektől datálható, de használata a nyolcvanas évektől vált egyre gyakoribbá, attól kezdve, amikor az ENSZ közgyűlése 1983-ban megalakította a Környezet és Fejlesztés Világbizottságot (World Commission on Environment and Development = WCED). A Világbizottság négyévi működésének eredményeképpen megszületett a „Közös Jövők” (Our Common Future) dokumentum, melyet az ENSZ Közgyűlése 1987-ben elfogadott. Ezt nevezik a Világbizottság elnöke után Brundtland jelentésnek. A környezetvédelem mellett a gazdaság is előtérbe került, mégpedig úgy, hogy a fenntarthatóság a gazdasági és a környezeti érdek összehangolását jelentette. Mindenki, aki a fenntartható fejlesztés elméletével foglalkozik, illetve alkalmazni kívánja, elkerülhetetlen, hogy ismerje, illetve idézze a Brundtland jelentésben szereplő definíciót, miszerint a fenntartható fejlődés: „a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől” (Közös Jövők 1988, 68).

A Brundtland jelentésben olvasható definíció az 1994-es, Oslóban rendezett Symposium on Sustainable Consumption rendezvényre tovább bővült, s a következő meghatározással szolgált:

„A fenntartható termelés és fogyasztás a javak és szolgáltatások olyan felhasználása, amely lehetővé teszi az alapvető szükségletek kielégítését, az életminőség javítását, a természeti erőforrások felhasználásának, a mérgező anyagok, hulladé-

kok és egyéb szennyezők kibocsátásának minimalizálásával, az adott életciklusban oly módon, hogy nem veszélyeztetik a jövő nemzedékek szükségleteinek kielégítését” (Simai 2001).

2002-ben Johannesburgban rendezett ENSZ Világsúcs a Fenntartható Fejlődésről újabb áttörést hozott a fenntartható fejlődés fogalmáról, azzal, hogy a szociálpolitikát is integrálta, s a fogalom így bővült ki: „az emberiség közös jövőjéről, annak a földi életközösségekben való fenntarthatóságáról, olyan bolygó méretű tanulási-fejlődési folyamatról beszélünk, amelynek eredményeképpen az emberi társadalom a Föld bolygón fenntarthatóvá válhat” (Láng 2002).

A különböző tudományterületek a fenntarthatóság feltételeivel foglalkoznak, mint például a közgazdaságtudomány a fenntartható gazdasági növekedést vizsgálja, az ökológia a fenntartható környezetet, de valamennyi tudományág világosan látja azt, hogy a fenntarthatóságra törekvés tudományterületek közötti együttműködést követel meg.

Már 1992-ben elkészült az Európai Közösség 5. Környezetvédelmi Akcióprogramja, mely az első átfogó és részletes dokumentum volt az Európai Közösség fenntarthatósági stratégiái közül (*The Fifth EC Environmental Action Programme* 1992).

Az Európai Tanács Göteborgi ülésén 2001 júniusában elfogadta a fenntartható fejlődés stratégiáját: „Fenntartható Európa egy jobb világért: az Európai Unió fenntartható fejlődésre vonatkozó stratégiája” (*A Sustainable Europe for a Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development*), és környezetvédelmi dimenzióval egészítette ki a foglalkoztatás, a gazdasági reformok és a kohézió lisszaboni folyamatát. A stratégia négy kulcsprioritást fogalmaz meg: a klímaváltozással járó változások csökkentése és a megújítható energiaforrások növelése; az életminőségre ható veszélyek elhárítása; nagyobb felelősség a természeti erőforrások gazdálkodása területén; valamint a közlekedési rendszerek és a földhasználat javítása. A dokumentum úgy fogalmaz, hogy a fenntartható fejlődés legfőbb akadálya az üvegházhatást okozó gázok kibocsátása és a közlekedés által okozott környezetszennyezés (EC 2001). Ezeknek az akadályoknak a leküzdése a közösségi politikákban olyan új megközelítést tesz szükségessé, amely közelebb hozza azokat az egyes polgárokhoz és vállalkozásokhoz, a fogyasztási és befektetési szokások megváltoztatása érdekében.

A fenntartható fejlődés interaktív fogalom, mely magába foglalja a gazdasági, társadalmi és ökológiai fenntarthatóságot. A fenntartható fejlődés ezen hármas tagolását a területfejlesztés és a vidékfejlesztés számára készült dokumentumok is átvették, illetve hangsúlyozzák.

A vidékfejlesztéshez közel álló agrárgazdaság számára a Kanadai Mezőgazdasági Minisztérium a következőképpen adta meg a fenntartható fejlődés definícióját: „Azokat nevezzük fenntartható mezőgazdasági-élelmiszeripari rendszereknek, amelyek gazdaságosak, kielégítik a társadalom korszerű táplálkozással kapcsolatos igényeit, és megőrzik a környezet minőségét, a világ természeti erőforrásait a jövő generációk számára” (Láng 2002).

2003 novemberében került sor Salzburgban a vidéki Európa jövőjével foglalkozó „Elvetett magok a rurális jövő számára – rurális politika perspektívái a tágabb

Európáért” konferencia megrendezésére. A konferencia állást foglalt a fejlesztés alábbi három tengelye mentén:

1. *versenyképesség* a CAP reform elveinek érvényesítésén keresztül,
2. *környezet- és tájgazdálkodás*: támogatásokon keresztül növelni a környezet- és tájértéket, melyek kapcsolódnak a Natura 2000-hez,
3. *szélesebb vidékfejlesztés*, azaz a rurális térségben élők életminőségének javítása, a gazdasági tevékenységek diverzifikálása, a sokszínű rurális térségek vonzerejének a megtartása, a kulturális örökség megőrzése, és a helyi gazdaság valamennyi szektorának a támogatása.

A konferencia eredményeképpen meghatározásra kerültek az új programozási időszakra (2007–2013) vonatkozó legfontosabb prioritások, melyek a következők (*Planting seeds* 2003):

- a mezőgazdaság és az erdészet továbbra is meghatározó szerepet játszik a rurális táj és a életképes, fenntartható rurális közösségek számára;
- szélesebb rurális tér: a rurális területek fejlődése már soha többé nem alapulhat kizárólag a mezőgazdaságon, a diverzifikáció hangsúlyozása;
- az élelmiszerek minősége és biztonsága: Európa lakossága ragaszkodik a jó minőségű, egészséges élelmiszerhez, az állat-jóléti intézkedésekhez, és a rurális környezet megőrzéséhez és értékeinek fokozásához;
- jobb elérhetőség a közszolgáltatásokhoz: az alternatív foglalkoztatottság hiánya, és a korstruktúra csökkenti a fejlesztési potenciált, főleg, ami a nők és fiatalok lehetőségeit illeti;
- koncentrálni az Európai Unió egész területén a CAP reform hatásaira, az átalakuló mezőgazdasági szektor kihívásaira;
- kohézió: EU vidékfejlesztési politikája már eddig is hozzájárult a kohézió erősítéséhez, de ezt a kibővített EU-ban fokozatosan erősíteni kell;
- aktív részvétel azok részéről, akik alulról kezdeményező helyi fejlesztések szereplői kívánnak lenni, s a LEADER kezdeményezést maguknak érzik;
- partnerség: a köz- és magánszféra közötti partnerség megvalósítása, mely nagy lehetőséget rejt magában arra, hogy hálózatokon keresztül megtanuljunk egymástól a legjobb példákat;
- egyszerűség: a vidékfejlesztési politika egyszerűsítése sürgős és szükséges.

Az így definiált prioritásokat a következő stratégiai megközelítéseken keresztül tervezzük megvalósítani:

- új vidékfejlesztési alap létrehozása,
- stratégiai gondolkodásmód,
- programok megvalósítása,
- a fent nevezett három irány és azok intézkedéseinek következetes felépítése,
- LEADER modell folytatása és megszilárdítása EU szinten.

Európa rurális terei

Az új funkciókkal rendelkező, folyamatosan változó és erősen differenciálódó rurális terek jellemzők egész Európában. Az utóbbi másfél évtizedben az európai rurális térben az alábbi jelentős változások történtek, melyek a post-produktivista átmenet szakaszára jellemzők (Ilbery 1998):

- a foglalkoztatottság és az élelmiszertermelés területén a mezőgazdaság szerepe csökken,
- nő a jelentősége a pluriaktivitásnak és a minőségi élelmiszertermelésnek,
- jellemző a szántóterületek folyamatos erdősítése, az erdészetnek a földhasználatban megváltozott a szerepe,
- a kis- és középvállalkozások térhódítása, a „high tech.” és szolgáltatóipar szerepe a foglalkoztatásban nő,
- jellemző a rurális terek újfajta hasznosítása a kiskereskedelem, a turizmus, a rekreáció és a környezeti értékek megőrzése terén,
- egyes rurális terek újranépesednek,
- a rurális térségekben élők között az életminőség területén egyre inkább fokozódnak a különbségek.

Az Agenda 2000 program elindította azt a vidékfejlesztési politikát, melyet a 2007–2013 programozási ciklusban bár óvatosan, de egyre jelentősebben teret nyer a korábbi agrárpolitikával szemben. Egészen 2000-ig a CAP-en belül a vidékfejlesztés részesedése a 8%-ot nem tudta meghaladni, 2000–2006 között elérheti a 10,5%-ot, s az új ciklus áttörést hozhat, mert a vidékfejlesztés aránya 15–16%-ra nőhet.

Sokat beszélünk a vidék fejlődéséről, fejlesztéséről anélkül, hogy megpróbálnánk meghatározni azt. Mit akarunk fejleszteni, mit jelent az, hogy a „vidék fejlődik”? A többféle definíció közül álljon itt három. Az OECD meghatározása szerint: A vidékfejlesztés „...egy tágan értelmezhető fogalom, mely figyelembe vesz minden fontos elemet a vidéki emberek és helyek életképességére vonatkozóan ... beleértve az oktatást, az egészségügyet, a lakást és lakhatóságot, a közszolgáltatást, annak infrastruktúrális helyzetét, a kulturális örökséget, valamint a vezetés és a kormányzás kapacitását, de még az általános gazdasági és szektorális kérdéskört is” (OECD 1990, 23).

Kearney meghatározása szerint a vidékfejlesztés egy multidimenziós folyamat, amely arra hivatott, hogy fenntartható módon integrálja a gazdasági, társadalmi-kulturális és környezeti célokat (Kearney, Boyle, Walsh 1994, 128).

Moseley a vidékfejlesztést következőképpen definiálta: „A gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai és környezeti változásoknak egy fenntartott és fenntartható folyamata, mely szándékosan megtervezett azért, hogy az egész közösség jólétét hosszú távon elősegítse. A fenti mondatban az egyes szavak jelentéstartalma a következő:

fenntartott: ami nem rövid életű,

fenntartható: tekintettel van az örökségbe kapott „tökére”,

folyamat: tevékenységek összefüggő rendszere,

gazdasági: a javak és szolgáltatások termelésével, elosztásával és cseréjével kapcsolatos tevékenység,

társadalmi: humán kapcsolatrendszerrel van összefüggésben,

kulturális: az életúttal és az identitás forrásaival kapcsolatos,

környezeti: természetföldrajzi környezettel kapcsolatos,

hosszú táv: több tíz év, s nem pár év,

jólét: nem csak anyagi gazdagság,

egész közösség: értve alatta minden korosztályt, férfiakat, nőket és az összes társadalmi csoportot, azon az adott helyen, ahol élnek és/vagy dolgoznak”
(Moseley 2003, 4).

Az Európai Unió rurális térségeinek fejlesztési modellje már nem nevezhető egyszerűen vidékfejlesztésnek, annál több, ez a modell a *közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés* modellje (Community based Integrated Rural Development: CIRDD). Integrált,

- mert a fejlesztés a társadalom, a gazdaság és a környezet együttes, azonos súlyú kezelésén alapul,
- mert a fejlesztésben a „bottom-up” politika érvényesül, hiszen a helyben élők saját forrásaikkal (beleértve az anyagit is) és elkötelezettségeikkel felelősen támogatják a helyi programokat, de beépítik a vertikális intézményrendszerbe a „top-down” elemeket is azzal, hogy a központi vagy regionális kormány részéről közvetített politikát elősegítik, a pénzügyi támogatások pedig serkentik a fejlődést,
- mert a fejlesztés multiszektorális, mert valamennyi szektor a közszolgáltatási, a magán és a civil szféra is részt vesz benne,
- mert a fejlesztés teljes folyamata széles partnerségen és együttműködésen alapul.

A *közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés* (CIRDD) legfőbb ismérvei:

- 1) A *lokalitás*, vagyis a kistérségi szint előtérbe helyezése.
- 2) A felelősség és a hatalom átruházása, vagyis a szubszidiaritás érvényesítése.
- 3) A *helyi diverzitás* fontosságának hangsúlyozása.
- 4) A *top-down* és *bottom-up* politikák összehangolása, azaz az alulról jövő kezdeményezéseknek és megvalósításuknak a vertikális intézményrendszerbe való beépítése.
- 5) A *helyi közösségek* minél nagyobb mértékű bevonása a megtervezett folyamatba.
- 6) A *helyi identifikáció:* a helyi szereplők aktivitásának előmozdítása, a társadalmi tőke feltárása és mobilizálása, és a helyi tudás és gyakorlat alkalmazása a programok kidolgozására és megvalósítására.
- 7) A *helyi erőforrások szükséges ismerete*, és alapos elemzése a fejlesztésbe való bevonásának érdekében.

- 8) A helyi erőforrások értékének növelése a *hozzáadott értéken keresztül*, mely biztosítja a helyi gazdaság nagyobb biztonságát, és a fenntarthatóságát.
- 9) A kis- és középvállalkozások számának és kapacitásának növelése.
- 10) A rurális térségek újfajta hasznosításának előmozdítása, mint a rurális turizmus fejlesztése, valamint a természeti és kulturális örökség védelme és helyes piacosítása.
- 11) A *globalizációval szembeni védelem*, mert a globalizáció azzal jár, hogy miközben egyre inkább nyitottá válik a helyi gazdaság, aközben egyre inkább kiszolgáltatottabbá válik a gazdasági versenyben. A modern információs és kommunikációs technikák alkalmazásából, a nemzetközi tőke mozgásából, a multinacionális cégek erősségéből következően nyomás nehezedik rá, mely megmutatkozik a termékek árának alacsonyabb voltában, melyet még az is fokoz, hogy a társadalmi és környezeti megszorítások gyengébbek. Mindez veszélyezteti a helyi, különösen a kevésbé fejlett térségek gazdaságát, s ezen keresztül társadalmát, lakosságát, vagyis az adott rurális tér életképességét, fejlődő képességét. Erre válaszképpen hangsúlyozni kell és fel kell hívni a figyelmet a helyi egyediségre, és erősíteni kell a helyi identitást, a helyi minőségi termékeken és szolgáltatásokon keresztül, ami már elvezet a kultúra gazdaságához.

Az európai rurális terek egyre differenciáltabbak, s az egymástól eltérő rurális terekben, melyek nem csak térben és időben változnak, hanem különböznek diverzitásukban, mobilizációjukban, identitásukban, erőforrásaikban, de még a globalizációval szembeni magatartásukban is, a fejlesztésükre szükségszerűen más eszközöket, más politikákat kell alkalmazniuk.

Nagy-Britanniában még 1988-ban a Gazdasági és Társadalmi Kutatások Tanácsa (ESRC) finanszírozta azt a kutatást, melynek keretében felállították a „differenciált vidék” téziseit, és foglalkoztak az egyes típusok jellemzőivel (*Murdoch–Lowe–Ward–Marsden* 2003). A brit kutatási eredmények a társadalmi összetétel változásából és a helyi társadalom konfliktus- szituációiból vezetik le az alábbi négy rurális típust.

1. *Megőrzött vidék (preserved countryside)*: ezek a vidéki területek kapcsolódnak legszorosabban a rurális idillhez, a fejlesztés visszafogásával egy időben a környezet állapotának konzerválásán van a hangsúly. Mivel az urbanus térségekből könnyen megközelíthetők, azaz jó elérhetőségűek, ezért lakosságuk jelentős része a városokból kitelepült középosztályhoz tartozik, akik a helyi politikai befolyásukon keresztül saját maguknak kívánják megőrizni a térséget az eredeti mivoltában, saját maguk számára kívánják megvédeni az eddig megszerzett javukat. A fentiekből következik, hogy a pihenés-üdülés, a környezetmegőrzés, a szolgáltató szektor és a lakóingatlanokra vonatkozó fejlesztések kerülnek előtérbe.
2. *Konfliktusokkal terhelt (küzdő) vidék (contested countryside)*: ezek a területek távol esnek a szuburbán területektől, nem jellemző rájuk az ingázás, ezért az itt élők érdeke sokkal inkább a lokális mezőgazdaság és a kereskedelem fejlesztése. Ezzel az irányvonallal viszont egyre inkább szembe

állnak a betelepülők: a középosztályhoz tartozó alkalmazottak, nyugdíjasok érdekei, akiket többnyire éppen ez a lakókörnyezet vonz, akiknek itt éppolyan érdekeik vannak, mint az előző kategória betelepülőinek, de érdekeik érvényesítéséhez nincs elég erejük. Így a két társadalmi csoport között növekvő konfliktus feszül, s egyetlen közös érdek sincs, ami ezt tompíthatná.

3. *Paternalista (gyámság alatti) vidék* (paternalistic countryside): ehhez a kategóriához tartozó területeken a nagykierjedésű birtokokon folyik a gazdálkodás, ebből következően a fejlesztés jövőjén a földtulajdonosok és/vagy földhasználók öröködnék. A CAP reform kapcsán a tradicionális termelés esetén szembesülnek csökkenő jövedelmükkel, s ennek kompenzálására új jövedelemforrásokat keresnek, s a diverzifikáció irányába lépnek, s az ehhez szükséges fejlesztéseket gyakorlatilag akadálytalanul képesek megvalósítani. Mindez azt jelenti, hogy a fejlesztések elsősorban a földtulajdonosok/földhasználók érdekeit szolgálják. Az alulról jövő kezdeményezések jobban elsikkadnak, a fejlesztés széles társadalmi támogatottsága kisebb.
4. *Klientista (államtól függő) vidék* (clientistic countryside): periférikus, távol eső vidéki területek sorolhatók ebbe a kategóriába, ahol a mezőgazdaság szerepe meghatározó, és az államhoz tartozó fejlesztési ügynökségek, politikák és intézkedések határozzák meg a terület fejlődését. Többnyire a kívülről jövő beruházások az állami segélyektől függenek, a helyi fejlesztések a foglalkoztatási politikára és a szociális intézkedésekre koncentrálnak.

Attól függően, hogy a fejlesztés kezdeményezését mely szektor, vagy a társadalom mely rétege ragadja magához, más-más megközelítést, más-más súlyozást kap a fejlesztés maga.

„A helyi fejlesztés több, mint az olyan beavatkozások sorozata, melyek a központi politika által szervezettek .... egy olyan alapvető reakció, mely megkísérli elérni az új célokat a fejlesztés folyamatában olyan fogalmakra összpontosítva, mint a multidimenzionalitás, az integráció, a koordináció, a szubszidiaritás és a fenntarthatóság (Moseley 2003, 7).

A rurális terek erős differenciációja szerepet játszott abban, hogy a kilencvenes években a vidék fejlesztésének a fent említett jellegzetes európai modellje alakuljon ki, ami a helyi fejlesztést helyezi előtérbe a bottom-up politika alkalmazásával. Az előzőekből már levonható, hogy helyi konszenzuson alapuló fenntartható vidékfejlesztés csak a helyi társadalom erősítésével, érdekérvényesítő képességének fokozásával lehetséges. Ha pedig így lehetséges, akkor a stratégiák kialakításánál be kell tervezni az olyan technikák alkalmazását, melyek a fentieket erősítik.

Magyarország rurális térségeinek jellemzői

Magyarországon a rendszerváltás okozta sok negatív hatásai a rurális területeken kulminálódtak. A hátrányok többszörösen jelentkeztek az ország magterületeihez, nagyvárosaihoz képest, mert az ipari szerkezetváltással járó problémák, az ebből

adódó, hirtelen az országra rázúduló ipari válsághelyzet, majd az ezt követő munkanélküliség elvonta a politikusok figyelmét a rurális térségekről. A vidék civil társadalmá, mely különösen gyenge volt a falvakban, nem volt képes az ott élők érdekeinek érvényesítésére.

Az átalakuló gazdaság és az ezzel járó mezőgazdasági válság mélyítette a rurális térségekben az átmenet nehézségeit, erősítette a gazdaság negatív folyamatait. Magyarországon már régóta nem lehet a vidék gazdaságát a mezőgazdasággal azonosítani, így a vidék fejlesztését sem az agrárfejlesztéssel. Mint Illés Iván írta: „Sokszor és sokáig azonosították a falu és a város dichotómiáját a mezőgazdaság és ipar dichotómiájával, holott ez így teljes mértékben soha és sehol nem volt igaz, és különösen nem a huszadik század második felében” (Illés 1993, 36). Mégis, a vidék diverzifikált gazdaságának nélkülözhetetlen pillére a mezőgazdasági szektor, melynek az áru- és jövedelemtermelése a rendszerváltást követően folyamatos és meredek csökkenést mutatott, jellemző volt továbbá a vagyronvesztés, az érdektelenség is (Kiss 2002).

Az agrárszektorban foglalkoztatott munkaerő tíz év alatt (1990–2000) 561 ezer fővel csökkent, növelve ezzel a rurális munkanélküliséget és elszegényedést. Ilyen gazdasági körülmények között sokszorozódott meg a földtulajdonosok száma, és aprózódott el a földtulajdon a kilencvenes évek első felében lezajlott földprivatizáció során.

Magyarország GDP szerkezete az EU tagországok GDP szerkezetéhez közelít ugyan, de amíg voltak országok, melyek az ezredfordulón még növelték is (Görögország) a mezőgazdaság részesedését, addig Magyarországon ez az érték folyamatosan csökkent (Kovács 2002). Nálunk a mezőgazdasági, az erdő-, vad- és halászati szektor együtt a GDP 13%-át tette ki még 1990-ben, de a kilencvenes évtizedben ez az érték rohamosan csökkent (1. táblázat), amit jelentős mértékben követett a mezőgazdaságból származó jövedelem csökkenése is.

1. TÁBLÁZAT

A mezőgazdaság, vadászat és az erdészet részesedése a bruttó hozzáadott értékből folyó áron, 1990–2001, Magyarországon
(Agriculture, Hunting and Forestry from the Gross Value Added at Current Prices, 1990–2001, in Hungary)

	1990	1995	1999	2000	2001
Mező-, vad, erdőgazdálkodás és halászat (millió Ft)		332 963	483 522	490 886	562 712
Mező-, vad, erdőgazdálkodás és halászat (%)	13,7	6,75	4,85	4,28	4,30
Nemzetgazdaság összesen (millió Ft)		4 932 855	9 973 026	11 482 673	13 090 637
Nemzetgazdaság összesen (%)	100	100	100	100	100

Forrás: Magyarország nemzeti számlái 1995, KSH Budapest 1995, Magyarország nemzeti számlái 2000–2001, KSH Budapest 2003.

A földprivatizáció majdnem teljes befejezése után, ma Magyarországon közel kétmillió földtulajdonos van, s az átlagos birtokméret az OECD 1999-es adatai szerint három hektár, az összes tulajdonos 11%-a 1 hektárnál kisebb földtulajdonnal, s 60%-a 10 hektárnál kisebb a földtulajdonnal rendelkezik. Már ebből is következik, hogy a földtulajdon és a földhasználat kettévált. Az átalakult tulajdoni szerkezet mellett az üzemi szerkezet is megváltozott (2. táblázat).

2. TÁBLÁZAT

*A földterület gazdálkodási formák szerinti megoszlása 1990–2000 között
Magyarországon (1000 ha)*
(Land Areas by Agricultural Enterprise Forms in Hungary 1990–2000 [1000 ha])

Gazdálkodási formák	1990	1994	1996	2000
	1000 ha			
Gazdasági társaságok	2 150	3 086	2 615	2 561
Szövetkezetek	4 938	2 726	2 010	1 230
Egyéni gazdálkodók	560	2 074	3 152	3 983
Lakosság egyéb csoportjai	1 655	1 416	1 526	1 529
<i>Összesen</i>	<i>9303</i>	<i>9 303</i>	<i>9 303</i>	<i>9 303</i>

Forrás. Magyar Statisztikai Évkönyv 1995–2000, KSH.

Az egyéni gazdaságok száma, melyek valamely mezőgazdasági tevékenységgel foglalkoznak: 958 534, a gazdasági szervezetek száma 8 382 darab¹. Az egyéni gazdaságok általános birtokmérete 4,15 ha, míg a gazdasági társaságok és szövetkezetekre átlagosan bő százszorosa jut, 452,3 ha. Ezek a számok már önmagukban bizonyítják a mezőgazdasági szektor megosztottságát, és jelzik a gazdálkodás feltételeinek nagy amplitúdóját, mely a falusi társadalom foglalkoztatására, jövedelemszerzésére és a vidéki terek jövőjére van kihatással. A mezőgazdasági versenyszféra és az önellátó, kiegészítő jövedelmet adó, „szociális mezőgazdaság” egymástól elkülönült, azaz nálunk is egyszerre van jelen a produktivista és a post-aktivista, talán helyesebben: a nem piacépes mezőgazdaság, de az utóbbi megjelenése legfőképp nem a fejlődés következő lépcsőfokaként jelentkezik (bár erre is vannak jelek Közép- és Nyugat-Magyarország példáján), hanem éppen a privatizációból adódó birtokaprózódásnak a következménye. Ez pedig a szegénység újratermelése. Az ilyen életképtelen gazdaságok száma az Észak-Alföldön és a Dél-Dunántúlon alig változott, a Közép-magyarországi régióban való csökkenésük a gazdasági szféra más szektorainak megerősödését jelzi. Mindez arra utal, hogy a versenyképes mezőgazdaság el fog különülni a nem piacépes mezőgazdasági termeléstől, azaz lesz (már van) olyan régió (táj, körzet, vidék stb.), ahol a mezőgazdaság a legfontosabb és versenyképes ágazat lesz, ma az ország szántóterületének mintegy 70%-án gazdálkodó egyéni és társas gazdaságok esetében várható ez, amelyek száma ma alig több 30–35 ezer. Számos olyan térség van, ahol a mezőgazdaság

alárendelt jelentőségű, nem piacképes. Ez utóbbi esetben a vidékfejlesztés feladatai, annak is társadalmi aspektusai kapnak nagyobb hangsúlyt.

Az erdőgazdálkodás a vidéki gazdaság tradicionális ágazata. Ma a földterület 19%-át borítja erdő, azaz a szántóterületek után a második legnagyobb területet foglalja el. Az 1996-os erdőtörvény szerint az erdő védelmi, gazdasági, egészségügyi-szociális, turisztikai, oktatás-kutatási funkciókkal rendelkezik. A rendszerváltás után az erdőterületek privatizálásával és a magán erdőtelepítésekkel megváltozott a társadalomnak az erdőhöz való kapcsolata. Ma mintegy 250 ezer erdőtulajdonos van Magyarországon. Az erdőtelepítés eddigi trendje szerint elérhető az erdősültség 25–27%-ra való kiterjesztése. Az erdőgazdálkodás a fakitermelésen és a magán erdőtelepítésen keresztül fontos eleme a fenntartható vidékfejlesztésnek, emellett a természetközeli erdőgazdálkodás a fenntartható rurálturizmusnak és az ökoturizmusnak az egyik vonzereje.

Ma még alig emlegetjük a védett területeken, nemzeti parkokban történő gazdálkodást, de jelentősége, a gazdaság diverzifikációjában betöltött szerepe már a közeljövőben nő. Az országban tíz nemzeti park működik, kereken 485 ezer ha-on, tájvédelmi körzetek területe 310 ezer ha, természetvédelmi területek 26 ezer ha, helyi védettségű területek 37 ezer ha. Ezek és pufferzónájuk potenciális területei a tájgazdálkodásnak és a rurálturizmusnak. Jelenleg a védett területek konfliktusforrások a park hatósága és a falvak lakossága és gazdálkodói között. A közeljövőben az érdekeltek feloldására, új támogatási rendszer kidolgozására és életbe léptetésére van szükség a környezeti tervezés és gazdasági hasznosítás egyensúlyának megtalálása és alkalmazása érdekében.

A vidéki térségek gazdaságában a fenti szektorokon kívül az ipar és a szolgáltatás is jelentős szerepet játszik. Mind az EU, mind a hazai vidékfejlesztési politika hangsúlyozza a vidéki kis- és középvállalkozások megtelepedésének és működésének fontosságát a vidéki gazdaság jövedelemképességének fokozása érdekében. Magyarországon ebben is rendkívül nagy különbségek mutatkoznak, míg Nyugat-Dunántúlon, különösen az osztrák határ menti falvakban gyakoriak a külföldi tőkével alapított, az ipari szektorhoz tartozó kis- és középvállalkozások, addig országos szinten a vidéki térségekben számuk alacsony.

Igazi jövedelem-kiegészítésül szolgálhat a kilencvenes évektől újra elinduló falusi turizmus tevékenység. A falusi turizmusfejlesztés mind országosan, mind kistérségi szinten fejlesztési lehetőségként, programként jelent meg a különböző területfejlesztési, vidékfejlesztési dokumentumokban már a kilencvenes évek első felében. Az 1990 előtt már működő falusi turizmus tevékenység főleg a tradicionális üdülőtérületekhez kötődött, mint például a Balaton térsége. Megjelent és fejlődőben van egy új kínálat, mégpedig a falusi idillt nyújtó kistelepülések, valamint a háborítatlan természetet, a természeti örökséget kínáló természetvédelmi térségek, nemzeti parkok, natúrparkok területein és közvetlen szomszédságukban található települések. Ez utóbbi csoporthoz tartozók számára a turizmus megteremtésének feltételei, az infrastrukturális adottságok hiányosak voltak, vagy egyszerűen hiányoztak. Mára a falusi turizmus ezekben a régiókban tudta növelni a férőhelyek számát, és ennek

következtében mind a vendégek száma, mind vendégéjszakák száma emelkedést mutat. A falusi turizmusból jövedelmet remélők ma már eljutottak addig, hogy nem csak szállásokat, hanem a programokat is ajánlják vendégeiknek. Meg kell jegyezni, hogy a falusi turizmus kiegészítő jövedelemként szolgálhat, hozzájárul a rurális térségekben a diverzifikált jövedelemtermeléshez. Lényeges különbség, hogy míg Nyugat-Európában és például Lengyelországban a falusi turizmus a farmgazdaságok diverzifikációjához járul hozzá, addig nálunk sokkal inkább a falusi, de nem feltétlenül mezőgazdasággal foglalkozók vállalják fel ezt a tevékenységet, növelve ezzel a falusi gazdaság diverzifikációját (Momsen–Szörényiné Kukorelli 2005).

Az ipari szerkezetváltás folyamata, a mezőgazdasági szektor és a termőföld privatizációja a falusi, kisvárosi, vagyis a rurális terek gazdaságára, a foglalkoztatottságra negatívan hatott, s a felszínre törő rurális munkanélküliség egyik meghatározó okává vált.

A rurális munkanélküliség növekedésének a helyi gazdaság és/vagy a közeli foglalkoztató központ gazdasági szerkezetváltása volt az egyik, a TSZ melléküzemágak megszűnése és a TSZ-ek felbomlása volt a másik összetevője. A falun élők és munkahelyüket elvesztők csoportjához tartoztak azok, akik lakóhelyükre tértek vissza, mint volt ingázók, azok, akiknek a lakóhelyén megszűnt az ipari telephely, mint a falusi ipar reprezentáns eleme, s azok is, akik a termelőszövetkezet melléküzemágának bezárása miatt váltak munkanélkülivé, s azok is, akik a termelőszövetkezet felbomlása révén váltak azzá. Így lehetett az, hogy a regisztrált munkanélküliekre vonatkozó munkanélküliségi ráta a falvakban (17,5%), mintegy háromszoros volt a budapesti (5,3%), s kétszerese a megyeszékhelyi értéknek (9,8%) 1992. év közepén (Lehota 2003).

Az állami gazdaságok és a TSZ-ek leépülésével, felbomlásával és privatizációjával járó foglalkoztatási gondokat, a fellépő munkanélküliséget a tőkeszegény, lassan kiépülő és piacot kereső magángazdaság nem tudta megoldani. Mindehhez még azt is figyelembe kell venni, hogy a falusi népesség átlagos iskolázottsági szintje alacsonyabb, több közöttük a fizikai dolgozó. A munkanélküliek közel fele a nyolc általánossal vagy annál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők közül került ki, ez önmagában már a falusi népességet magasabb arányban érintette. A falusi munkanélküliség területileg is differenciálódott, és magasabb értéket mutatott egyes térségekben, mint például Észak-Magyarországon, az ipari depresszióval sújtott területen (Bognár–Imre–Mezei 2001).

A trendek – különösen a falvak és városok munkanélküliségi rátája közötti különbséget, valamint az ország regionális különbségeit illetően – nem változtak. Ma is magasabb a falusi térségek munkanélküliségi rátája, rosszabb a foglalkoztatottsági szint. Magyarországon a falvakban élő aktív korú lakosság száma 2,3 millió, de az aktív korú lakoságnak még a fele sincs foglalkoztatva. A munkahelyi lehetőségek nagy területi differenciákat mutatnak. Míg a Bécs–Budapest tengely mentén jóval nagyobbak az esélyek a foglalkoztatásra, addig az Észak-magyarországi és az Észak-alföldi régió vidéki térségeiben, valamint a Dél-Dunántúlon már-már kilátástalan a helyzet. A falvakban, főleg a törpe és aprófalvakban a foglalkoztatás szintjének

emelése, munkahelyek teremtése a legnehezebb feladat. Ezekben a falvakban legtöbb esetben egyetlen foglalkoztató maga az önkormányzat. De nem csak a falvak, hanem egyes térségek is kritikus szintet értek el a foglalkoztatás területén, és a munkanélküliség is leképezi a „nyugat-keleti lejtőt”. „A vidéki térségeket sújtó magas munkanélküliség rendkívül stabil térszerkezetű, az elmúlt másfél évtizedben alig történtek jelentősebb elmozdulások. A rossz foglalkoztatási helyzet tehát az egész 'vidéki Magyarország' összetett gyökerű elmaradottságának egyik legfontosabb következménye, ugyanakkor tartóssá válása, illetve a munkanélküliek tömeges megjelenésének következményei (társadalmi devianciák, elszegényedés stb.) miatt maga is az elmaradottság egyik fő tényezőjévé, strukturális elemmé vált” (Csatári 2004, 32). Tény, hogy a jelenlegi foglalkoztatási struktúra vetületét a földrajzi helyzet, valamint a történelmi és kulturális tradíciók alakították, és a rendszerváltás csak erősítette.

A rendszerváltás után szembesülni kellett a ténnyel, hogy az államszocializmus egyik legnagyobb hibája a vidéki térségek infrastrukturális elhanyagoltsága volt. A rendszerváltozás után, már a kilencvenes évek első felében a vidéki (falusi, kisvárosi) települési önkormányzatok egyik első, szívesen magukra vállalt feladata volt a műszaki infrastruktúra elemeinek a kiépítése. Több helyen még az ivóvízhálózat is kiépítésre szorult, de elindult a csatornahálózat, a gázvezetékek és a telefon építése is, a szemétygyűjtés és elhelyezés megszervezése. Az infrastrukturális fejlesztések bizonyos mértékig átgondolatlanok voltak, különösen, ami a fenntartható fejlődésre való odafigyelést jelenti. Épültek gazdaságtalan szennyvíztisztítók az aprófalvakban, megtörtént a gázfűtésre való áttérés, amely sok esetben az önkormányzatok és a lakosság teherbíró képességét meghaladta. A drága műszaki infrastruktúra megteremtését sajnálatos módon, éppen a fentiekben felvázolt gazdasági és foglalkoztatási krízishelyzet miatt a gazdaság élénkülése nem követte, aminek következtében az infrastruktúra fenntartása, működtetése egyre nagyobb terhet jelent mind az önkormányzatnak, mind a lakosságnak. Az erőltetett hulladékgyűjtés bevezetése szintén nem jelentett előrelépést a fenntartható fejlesztés felé, hiszen szelektív hulladékgyűjtés helyett a válogatás nélküli hulladékgyűjtést rendelték el a falvakban is, s egy újratulási folyamatra van/lesz szükség a szelektív hulladékgyűjtés bevezetése esetén.

A közlekedés színvonala, az elérhetőség minősége a vidékfejlesztés alapfeltétele. A közlekedési elérhetőség javításával a gazdaság élénkülése, a társadalom kohéziója érhető el.

A szociális infrastruktúrához sorolhatóak az iskolák, idősök számára szolgáló klubok és otthonok, óvodák, egészségügyi intézmények. Az iskolák helyreállítását, mely a kilencvenes évek első felében a kistelepülések önkormányzatainak nagy feladatai voltak, nem előzte meg népesség-előjelzési prognózis, ami egyik oka a bő tízéves működés ellehetetlenülésének az aprófalvakban.

Összességében a vidéki térségek infrastruktúra fejlesztése alapkövetelmény, de kiépítésénél és bővítésénél sokkal jobban figyelni kellene a gazdasági és társadalmi fenntarthatóság kritériumaira.

A rendszerváltást követően, 1991-ben lépett életbe az önkormányzati törvény, amelynek hatására a korábbi közös tanácsokhoz tartozó település csoportok bomlottak

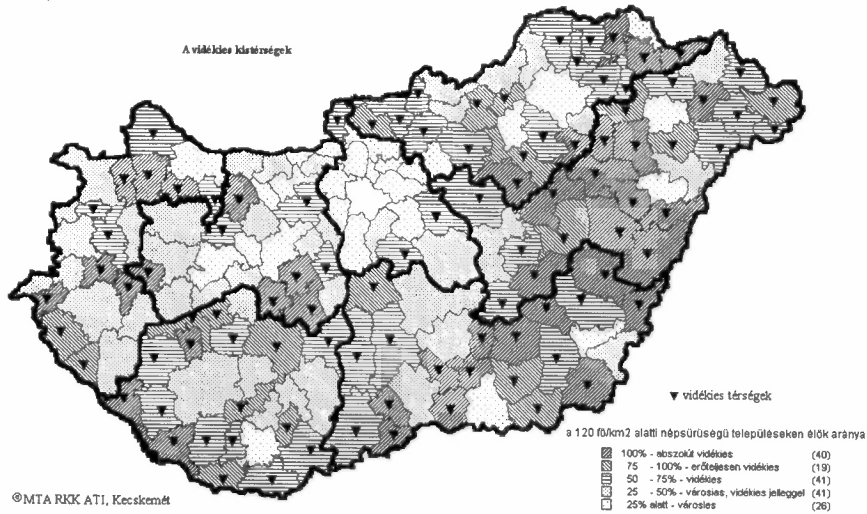
fel, izolálódtak a települések. Önállóan kívánták megoldani az önkormányzati törvény által előírt és még az önként magukra vállalt feladatokat is, a „függetlenség érzésének” eufóriájával pótolva a szétaprózott erőforrásokat, s a forráshiányt. A kilencvenes évek elején a helyi fejlesztések színtere az önálló önkormányzati testülettel rendelkező falvak voltak. A polgármesterek – látva és érezve a kistelepülések önkormányzatainak érdekképviselési és érdekérvényesítési nehézségeit és az infrastruktúra fejlesztés területén szükséges beruházások összehangolását – az összefogás jeleit mutatták. Elindultak a települések közötti kistérségi együttműködések, s a helyi fejlesztés, a közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés egysége egyre inkább a kistérségi szintre tevődött át. Erre a szintre készültek el a SAPARD programra való felkészülés folyamatában a kistérségi vidékfejlesztési stratégiák, majd a SAPARD kistérségekben a vidékfejlesztési menedzser foglalkoztatása is központi forrásból biztosított lett. Viszont a SAPARD vidékfejlesztési kistérségek térlefedettsége különbözött a KSH kistérségi besorolástól. Erre a beosztásra nem készült statisztikai elemzés, viszont a KSH által kijelölt kistérségek váltak a területfejlesztés beavatkozási szintjévé. Az elmúlt évek folyamatai arra utalnak, hogy ezt a szintet kívánja mind a területfejlesztés, mind a vidékfejlesztés beavatkozási szintként kezelni, a többcélú kistérségi társulások már e célból alakultak meg. Kormányzati szinten a kistérség és szervezetének újragondolására 2003-ban és 2004-ben egy 3 lépcsős reform folyamat indult el. Harmadik lépcsőben került sor a területfejlesztési törvény 2004 júniusában elfogadott módosítására, benne a kistérségi szint megerősítésére. A többcélú kistérségi társulás formáció létrehozásával lezárult egy korszak. A korábbi funkcionális kistérségek, de még a vidékfejlesztési (SAPARD) kistérségek is elvesztették létalapjukat. Nincs olyan pályázati forrás, mely a korábbi, nem KSH kistérség alapon szerveződött önkormányzati területfejlesztési társulásokat támogatná.

A KSH kistérségre vonatkozó statisztikai vizsgálatok alapján, mely a Csatári vezetésével elkészült „Magyarország új vidékfejlesztési tézisei” anyagban érhetők el, lehatárolásra kerültek a rurális típusú KSH kistérségek (1. ábra).

„A 168² jelenleg érvényes beosztású kistérségből – a 120 fő/km²-es népsűrűség és a népesség ezen értéke alapján számított települési koncentrációja szerint – 100 „vidékieknek” tekinthető kistérség található hazánkban (ez a kistérségek 59,2%-a). Összesen 1813 település tartozik hozzájuk (a települések 57,8%-a), területük 57 ezer km², a lakónépességük a 2001-es népszámlálás szerint 3,3 millió fő (részesedés a 8,4 millió lakosból 39,7%). Ha az e tekintetben nem vidékies kistérségek besorolását tovább „finomítjuk”, akkor megállapítható, hogy további 41 olyan városias térség van, ahol különböző vidékies tényezők (pl. aprófalvas, tanyás, mezővárosias jelleg) kiemelhetően megjelennek” (Csatári 2004, 47).

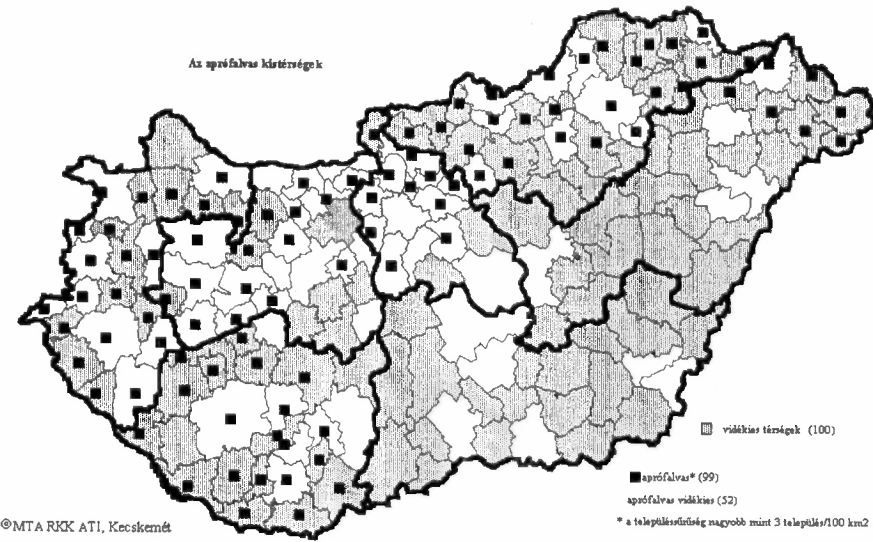
A KSH kistérségek tipizálása alapján rurális kategóriába besorolt kistérségek a településszerkezet alapján jelentős különbségeket mutatnak, mert egymástól jól elkülönülnek az aprófalvas településszerkezetű és a tanyás kistérségek (2. ábra). Mindegyik rurális jellegű, de fejlesztésük teljesen különböző beavatkozásokat igényel.

1. ÁBRA
KSH kistérségek típusai
(Types of Small Regions Defined by CSO)

Forrás: Csatári 2004.

2. ÁBRA
Aprófalvas kistérségek
(Small Regions with Small Size Villages)

Forrás: Csatári 2004.

A rurális jellegű kistérségek területi megoszlását a fenti két ábra világosan mutatja be, de figyelembe kell venni, hogy egyes kistérségeken belül is nagy differenciák mutatkoznak, másrészt önmagában a rurális jelleg és a fejlettség egymást nem kizáró fogalom.

A vidék civil szerveződése gyengék és kis számúak, így az érdekérvényesítés gyenge pontja a vidéki társadalomnak. A rendszerváltás hajnalán adódott lehetőség arra, hogy a civil szervezetek újra éljedjenek, 1987-től lehetőség nyílt alapítványok létrehozására, majd az 1989-es ún. egyesülési törvény már megengedte az egyesületek és egyéb társadalmi szerveződések működését és alapítását, újra kellett építeni a helyi civil szférát. Az államszocializmus időszakában a korábban a falusi társadalomban működő egyesületek, társaságok, egyletek és körök gyorsan felszámolódtak. A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején a negyven éves változáson áteső vidéki társadalomnak újra kellett tanulni a civil szerveződések megteremtését és azt a szerepet, mely egy civil szerveződés működésével, működtetésével jár. Ezt egy olyan közegben kellett újra tanulni, mely már nagyon elszakadt a korábbi évtizedek hagyományos vidéki társadalmától. A vidéki településeken, különösen a centrumoktól távol eső aprófalvas területeken a népesség elvándorlása miatt elindult a népességerózió folyamata, a helyi értelmiség kiürülése. Az ilyen állapotokat öröklő helyi társadalomban hiányoznak azok a helyi indukciók, melyek a motorjai lehetnének a civil szféra életre keltésének.

A vidéki térségekben működő civil szervezetek elsősorban az adott településhez, faluhoz kötődnek. A faluhatárokat átlépő szerveződések a kistérségi szinten még a kilencvenes évek elején megalakult fejlesztési társulások, alapítványok, egyesületek voltak. Ezek a szervezetek voltak a vidékfejlesztés intézményeinek első alulról jövő kezdeményezői. A kistérségi szerveződések a mindenkori település önkormányzat vezetőinek, polgármestereinek egymás közötti személyes jó kapcsolatait, a lehetséges együttműködés tereit tükrözték. A kistérségi szerveződés egyik formája az önkormányzati területfejlesztési társulás, mely szerepel a területfejlesztési törvény (1996/21. tv.) III. fejezetében „a területfejlesztést és területrendezést ellátó területi szervek” között. Ezzel mintegy a korábban elindult kistérségi szerveződések ezen formája került legalizálásra, s vált 1996 után leginkább elfogadott formává. A 96/21. törvény érdeme volt, hogy felgyorsította a kistérségi szerveződések, összefogásra inspirálta a települési önkormányzatokat, és lehetőséget biztosított nekik a megyei területfejlesztési tanácsban való képviselői szerepükkel a döntésekben.

Ezek az együttműködések magyarországi minta és tapasztalat nélkül formálódtak, létrehozva a funkcionáló kistérséget. Megmaradásukat, működésüket, eddig elért eredményeiket az alulról építkezés magyarázza. erejük a helyi döntéshozók tenni akarásában rejlett. Egyre teljesebb munkát képesek végezni, pályázatok útján forrásokat képesek biztosítani önmaguknak, projekteket menedzselni, megvalósítani. Mindez nem jellemző általánosan a kistérségi szintre, csak egyes kistérségi társulásokra, azokra, ahol a lelkesedés és az akarat töretlen maradt, a humán tőke és a társadalmi tőke erősnek bizonyult, s ezek következtében a különböző pályázatok is sikeresek voltak. Ezt a lelkesedést, tapasztalatot és tudást kell átmenteni a területfejlesztési törvény módosítása utáni állapotra, a többcélú kistérségi társulások működésére.

tetéséhez, de az erős kistérségi szerveződések jó tapasztalatként és példaként szolgálhatnak a LEADER programok menedzsment szervezeteinek is.

A fenntartható vidékfejlesztési beavatkozásokat alulról közelítve, lokális fejlesztés formájában, a helyi jellegzetességekre koncentrálva kell kidolgozni.

A fenntartható fejlődés stratégiai elemei

A 21. század fejlesztési stratégiái nem követhetik a 20. század gazdaságnövekedési modelljeit. A szokásos fejlesztési politikákat fel kell váltania a környezet és fejlesztés integrált megközelítésű stratégiai gondolkodásnak és cselekvésnek. A 20. század növekedési modelljét az energia és a nyersanyag felhasználása jellemezte, mely a természeti erőforrások kiaknázásához vezetett. Ez a modell századunkban nem folytatható, a hosszú távú gondolkodás a fenntarthatóság modelljén alapul.

A „Fenntartható Európa egy jobb világért: az Európai Unió fenntartható fejlődésre vonatkozó stratégiája” hosszútávra pozitív jövőképet határoz meg, melyben Johannesburg óta a három elemet a gazdasági növekedést, a társadalmi kohéziót és a környezet védelmét ötvözi a fenntartható fejlődés érdekében.

A dokumentum meghatározza azokat a tényezőket, veszélyeket, melyek leginkább veszélyeztetik a fenntartható fejlődést, s ezek a következők (EC 2001):

- üvegházhatás, globális felmelegedés,
- hosszútávon a kemikáliák használatának negatív hatásai: veszélyek az élelmiszer biztonságra,
- a szegénység és a társadalmi kirekesztettség, mely együtt jár a munkanélküliséggel,
- a jelenlegi korstruktúra, a születési ráta alacsony volta,
- a biodiverzitás csökkenése, a szemétmennyiség növekedése és a talajszennyezés, erózió, degradáció,
- közlekedés fokozódásával járó ártalmak, regionális egyenlőtlenség.

Közvetett módon valamennyi tényező hozzájárul a magyarországi vidéki térségek fenntartható fejlődés akadályaihoz, így a vidékfejlesztési (és nem az agrárium) intézkedések szempontjából valamennyi tényezőre koncentrálni kell.

Az Európai Unió Fenntartható Fejlesztési Stratégiájának hosszú távú céljai és prioritásai:

- a tárcák közötti széles egyeztetés a szükséges tettek megtételéért,
- a megújuló energiahasznosítás növelése a klímaváltozás visszaszorítása érdekében,
- a közegészségügy veszélyeire való odafigyelés – élelmiszerbiztonság, kemikáliák előállítása, használata,
- a természeti erőforrásokkal való felelősségteljesebb gazdálkodás,
- a közlekedés és a földhasználat javítása.

Eszközök a célok eléréséhez:

- növelni a politikai koherenciát,
- piaci megújulások az üzleti szférára a természeti erőforrások fenntartható módon történő hasznosításra,
- a tudományba és a műszaki fejlesztésbe való beruházás a jövő számára,
- javítani a kommunikációt,
- a bővítés és a globális dimenziók figyelembe vétele.

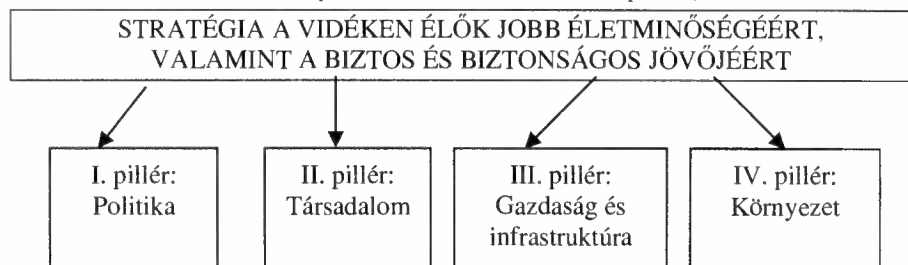
Mind az EU szinten, mind tagországaiiban a fenntartható fejlesztési stratégiák a gazdasági, a társadalmi és a környezeti politika összehangolását hangsúlyozzák.

A fenntarthatóság modelljének alkalmazása esetén valóra váló társadalom az ún. alternatív társadalom elnevezést kapta, és legmeghatározóbb tulajdonságai; az ökológiai egyensúly, az alacsony energiafelhasználás, a redukált, vagy zérus szennyezés, a reciklálás, a kézműves termelés, demokratikus részvételen alapuló politika, helyi kultúrák fejlesztése, szükséglet alapú innováció, decentralizáció, minőség.

A fenntartható vidékfejlesztés célja: a vidéki térségekben élők életkörülményeink és esélyegyenlőségének a javítása, a gazdasági, társadalmi, környezeti fenntarthatóság egyensúlyában, amiből következik, hogy a kialakított jövőképek az életminőség jobbítását kell célul tűznie (3. ábra).

3. ÁBRA

*A fenntartható vidéki fejlődés jövőképe
(Vision for Sustainable Rural Development)*

Forrás: Saját szerkesztés.

A nagy kérdés, hogy a meghatározott jövőkép elérhető-e, s hogyan érhető el? A fenntarthatóság jegyében miért kell a három, illetve négy pillér egyensúlyára törekedni?

A stratégiaépítés hosszútávon csakis a környezetállapotának megóvásán keresztül lehetséges, tehát minden olyan törekvésnek, mely az adott terület, régió, ország lakosságának életminőségét kívánja javítani, egyetlen kiindulási pontja lehet, mégpedig a környezeti állapot megóvására való törekvés, ami áttételesen szolgálja az életminőség javulását is. Ha a környezet állapota, minősége romlik, akkor rövidtávon lehet bizonyos gazdaságnövelő eszközökkel javulást elérni, de hosszútávon már nem. A fenntartható fejlődés hosszú távon biztosítja a foglalkoztatást, amihez egy

folyton megújuló tudásra van szükség, mert ez a tudás vezet el a gazdasági innovációhoz, a megújuláshoz, az új technológiák, egyre inkább környezetbarát, magas tudásalapú termékek bevezetéséhez. A kutatás, a fejlesztés és ezek eredményeinek a mindennapokba való átültetése képes a biztonságos jövő megteremtésére, ami a lakosság számára a biztonságos élelmiszerellátást, a közszolgáltatások magas színvonalú biztosítását tudja nyújtani.

A stratégiai fókuszok kijelölik azokat a főirányokat, melyek elvezetnek a rurális térségek fenntartható fejlődéséhez, melyek mind a négy pillérhez (társadalmi, gazdasági, környezeti és politikai) kapcsolódnak úgy, hogy a vidéki gazdaság versenyképességére való törekvéssel párosulnak. Társadalmilag és gazdaságilag fenntarthatóvá egy vidéki térség csak a népességmegtartó képesség és a jövedelemtermelés fokozásával, a vidéki terek felértékelődésével és élettérként való elfogadásával válhat. Az ökológiai fenntarthatóság a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság záloga, hiszen ahol nincs fenntartható társadalom, valamint működő és fenntartható gazdaság, ott fenntarthatatlan folyamatok indulhatnak el a környezetet illetően is. Rövid- és középtávon csakis a versenyképes rurális gazdaság szolgálhatja az ökológiai fenntarthatóságot, hiszen maga a környezet védelme feltételezi, hogy minden szektorban a tudásalapú és a környezetbarát technológiák bevezetésére és alkalmazására kerül sor, mely hozzájárul az ökológiai fenntarthatósághoz. Tehát a versenyképesség és a fenntarthatóság egymást erősítő, és nem egymást kizáró fogalmak. Például, ha rurális tereket meg akarjuk őrizni ökológiai értelemben (természetvédelmi területek, nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek), ahhoz az ökológiai kutatások legújabb eredményeit is be kell építeni a tájfenntartásba, ha piacképes mezőgazdasági termelés a cél, akkor ez csakis versenyképes termékekkel lehetséges, ha az infrastruktúrát kell kiépíteni, akkor a legújabb technológiákat kell alkalmazni, a közlekedésfejlesztés esetén a környezetbarát eszközöket és módokat szabad csak követni. Tehát a vidék csakis akkor válik fenntarthatóvá, ha nem a falusi idillt kívánják a városiak konzerválni, hanem akkor, ha az adott rurális tér a lakosságának hozzájárulásával és akaratával válik vonzóvá és élhetővé saját maguk számára.

Hosszú távon csakis a környezeti, ökológiai fenntarthatóság tudja biztosítani a gazdasági és társadalmi fenntarthatóságot, hiszen, ha a vidék ökológiai eltartó képessége csökken, akkor a társadalmi és gazdasági fenntarthatóság zsákutcába torkoll.

A fentiek jegyében három scenárió összeállítására került sor, az optimális, a reális és a pesszimista változatokra (3., 4., 5. táblázat).

3. TÁBLÁZAT
Jövőkép I. – optimista verzió
(Vision I – Optimistic Version)

	Társadalmi pillér	Gazdasági pillér	Környezeti pillér	Politikai pillér
Rövid távon	<p><u>A./ A tudás alapú társadalom megteremtése vidéken is – kezdeti lépések</u> life-long learning kiterjesztése és tudás transzfer infrastruktúra biztosítása (széles sávú internet minden vidéki településre)</p> <p><u>B./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés társadalmi oldalának erősítése</u> jóléti szolgáltatási csomagok kidolgozása (finn tapasztalatok)</p> <p><u>C./ Érdekérvényesíteni képes civil szervezetek erősítése</u> társadalmi tőke erősítése</p>	<p><u>A./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés gazdasági oldalának erősítése</u> LEADER programok elindítása, fenntartható rurálturnizmus és ökoturizmus fejlesztése, biotermelés és értékesítés</p> <p><u>B./ Munkahely teremtés – diverzifikáció</u> természetes alapanyagok és energia-hordozók termelése és feldolgozása</p> <p><u>C./ Elérhetőség javítása – fenntartható közlekedési módok elterjesztése</u> településközi utak kiépítése</p>	<p><u>A./ Erdősítés – támogatások</u></p> <p><u>B./ Megújuló energiák termelésének preferálása</u> pl. energiaerdők, biomassza, biodiezel, alternatív energiák beépülése az energiagazdálkodásba</p> <p><u>C./ NATURA 2000 programok indítása</u> újabb nemzeti parkok kijelölése, natúr parkok támogatása</p> <p><u>D./ Agrár-környezetvédelem</u> beépülése a helyi vidékfejlesztésbe</p>	<p><u>A./ Vidékfejlesztési Tanács létrehozása</u> életminőségjavító intézkedések, környezettudatos politika érvényesítése, a LEADER programot nem nyelő helyi közösségek számára hasonló hazai program indítása</p> <p><u>B./ A vidékfejlesztés meghatározó döntési szintje a kistérségi szint</u> kistérségi területfejlesztési tanácsok hatékony működése, működőképes önkormányzatok</p> <p><u>C./ Autonóm kistérség – mintaterületek kijelölése és a megvalósítás támogatása</u></p>
Közép távon	<p><u>D./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés társadalmi oldalának erősítése</u> jóléti szolgáltatási csomagok bevezetése (finn tapasztalatok)</p> <p><u>E./Érdekérvényesíteni képes civil szervezetek erősítése</u> civil szféra meghatározó szerepének növelése</p>	<p><u>E./ Elérhetőség javítása – fenntartható közlekedési módok elterjesztése</u> ökomobilitás, igényvezérelt tömegközlekedés, alternatív energia meghajtású járművek</p> <p><u>F./ Munkahelyteremtés – diverzifikáció</u> jóléti szolgáltatási projektek indítása, hazai helyi fejlesztési programok indítása</p>	<p><u>E./ Víz- táj- és környezetgazdálkodás</u></p> <p><u>F./ Megújuló energiák termelése:</u> a megújuló energiák arányának növekedése az energia struktúrán belül, autonóm mintakistérségek bevezetése</p>	<p><u>D. Vidékfejlesztési Tanács működése</u> átfogó, következetes vidékpolitika</p> <p><u>E./ Magas minőségű közszolgáltatások biztosítása az élethetőbb létért – népességmegtartó intézkedések</u></p>
Hosszú távon	<p><u>C./ Érdekérvényesíteni képes civil szervezetek erősítése</u> hálózatokkal átszőtt tér megvalósítása</p>	<p><u>G./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés gazdasági oldalának erősítése</u> erős, diverzifikált helyi gazdaság</p>	<p><u>G./ Víz- táj- és környezetgazdálkodás</u> ökológiai egyensúly fenntartása</p>	<p><u>F./ Vidékpolitika a fenntartható vidéki fejlődésért</u> életminőség megőrzése</p>

Forrás: Saját szerkesztés.

4. TÁBLÁZAT
Jövőkép II. – valószínűsíthető verzió
(Vision II – Realistic Version)

	<i>Társadalmi pillér</i>	<i>Gazdasági pillér</i>	<i>Környezeti pillér</i>	<i>Politikai pillér</i>
Rövid távon	<i>A/A tudás alapú társadalom megerősítése vidéken is – kezdeti lépések</i> igények gerjesztése <i>B./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés társadalmi oldalának erősítése</i> közösségfejlesztés, helyi rurális társadalom erősítése	<i>A./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés gazdasági oldalának erősítése</i> LEADER és hasonló típusú hazai programok elindítása, fenntartható rurálizmus és ökoturizmus fejlesztése, biotermelés és értékesítés <i>B./ Elérhetőség javítása – fenntartható közlekedési módok elterjesztése</i> falugondnoki buszhálózat kiterjesztése, iskolajáráttal bővítése	<i>A./ Erdősítés – támogatások</i> <i>B./ Megújuló energiák termelése</i> pl. energiaerdők, biomassa, biodiezel, alternatív energiák beépülése az energiagazdálkodásba <i>C./ NATURA 2000 programok indítása</i>	<i>A./ Vidékfejlesztési Tanács létrehozása</i> életminőségjavító intézkedések, környezet-tudatos politika érvényesítése, a LEADER programot nem nyerő helyi közösségek számára hasonló hazai program indítása <i>B./ A vidékfejlesztés meghatározó döntési szintje a kistérségi szint</i> kistérségi területfejlesztési tanácsok hatékony működése, működőképes önkormányzatok
Közép távon	<i>C./ A tudás alapú társadalom megerősítése vidéken is</i> life-long learning kiterjesztése és tudás transzfer infrastruktúra biztosítása (széles sávú internet minden vidéki településre) <i>D./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés társadalmi oldalának erősítése</i> jóléti szolgáltatási csomagok kidolgozása (finn tapasztalatok)	<i>C./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés gazdasági oldalának erősítése</i> LEADER és a hazai helyi fejlesztési programok lefedik a hazai rurális térségeket <i>D./ Munkahelyteremtés –diverzifikáció</i> Természetes alapanyagok és energiahordozók termelése, feldolgozása és értékesítése <i>E./ Elérhetőség javítása – fenntartható közlekedési módok elterjesztése</i> falusi térségek elérhetőségének javítása, településközi utak kiépítése	<i>D./ Víz- táj- és környezetgazdálkodás</i> <i>E./ Megújuló energiák termelése:</i> autonóm kistérségi minta bevezetése <i>F./ NATURA 2000 programok működése</i> újabb nemzeti parkok kijelölése, natúr parkok támogatása	<i>C./ Autonóm kistérség – mintaterületek kijelölése és a megvalósításának támogatása</i> <i>D./ Vidékfejlesztési Tanács működése</i> átfogó, következetes vidékpolitika
Hossz-szű távon	<i>E./Érdekvérvényesíteni képes civil szervezetek erősítése</i> civil szféra meghatározó szerepének növelése <i>F./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés társadalmi oldalának erősítése</i> jóléti szolgáltatási csomagok bevezetése (finn tapasztalatok) <i>G./ Érdekvérvényesíteni képes civil szervezetek erősítése</i> hálózatokkal átszőtt tér megvalósítása	<i>F./ Elérhetőség javítása – fenntartható közlekedési módok elterjesztése</i> ökomobilitás, igényvezérelt tömegközlekedés, alternatív energia meghajtású járművek <i>G./ Munkahelyteremtés –diverzifikáció</i> jóléti szolgáltatási projektek indítása <i>H./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés gazdasági oldalának erősítése</i> erős helyi rurális gazdaság	<i>G./ Megújuló energiák termelése</i> a megújuló energiák arányának növekedése az energia struktúrán belül, autonóm mintakistérségek bevezetése <i>H./ Víz- táj- és környezetgazdálkodás</i> ökológiai egységű fenntartása	<i>E./ Magas minőségű közszolgáltatások biztosítása az elérhetőbb élettérért – népességmegtartó intézkedések</i> <i>F./ Vidékpolitika a fenntartható vidéki fejlődésért</i> életminőség megőrzése

Forrás: Saját szerkesztés.

5. TÁBLÁZAT
Jövőkép III. – Pessimista verzió
(Vision III – Pessimistic Version)

	<i>Társadalmi pillér</i>	<i>Gazdasági pillér</i>	<i>Környezeti pillér</i>	<i>Politikai pillér</i>
Rövid távon	<i>A./ A tudás alapú társadalom megteremtése vidéken is – kezdeti lépések igények gerjesztése</i>	<i>A./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés gazdasági oldalának erősítése</i> LEADER programok elindítása	<i>A./ Erdősítés – támogatások</i> <i>B./ NATURA 2000 programok indítása</i>	<i>A./ A vidékfejlesztés meghatározó döntési szintje a kistérségi szint</i> nem érvényesül a bottom-up politika, a kistérségi szint csupán a központi kormányzat „meghosszabbított csápjá”
Közép távon	<i>B./ A tudás alapú társadalom megteremtése vidéken is</i> life-long learning kiterjesztése, távoktatási technikák infrastruktúrájának megteremtése <i>C./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés társadalmi oldalának erősítése</i> közösségfejlesztés, helyi rurális társadalom erősítése	<i>B./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés gazdasági oldalának erősítése</i> LEADER programok megvalósítása néhány helyen, fenntartható rurálturizmus és ökoturizmus fejlesztése, biotermelés és értékesítés <i>C./ Elérhetőség javítása</i> –iskolabusz hálózat, falugondnoki hálózat <i>D./ Munkahelyteremtés –diverzifikáció</i> Természetes alapanyagok és energiahordozók termelése és feldolgozása	<i>C./ Víz- táj- és környezetgazdálkodás</i> <i>D./ Megújuló energiák termelése</i> pl. energiaerdők, biomassa, biodizel, alternatív energiák beépülése az energiagazdálkodásba	<i>B./ Vidékfejlesztési Tanács létrehozása</i> elődázhatatlan a Tanács létrehozása: életminőségjavító intézkedések, környezettudatos politika érvényesítése, a LEADER programot nem nyerő helyi közösségek számára hasonló hazai program indítása <i>C./ A vidékfejlesztés meghatározó döntési szintje a kistérségi szint, marad az elaprózott önkormányzati rendszer</i>
Hosszú távon	<i>D./ A tudás alapú társadalom megteremtése vidéken is</i> life-long learning kiterjesztése és tudás transzfer, infrastruktúra biztosítása (széles sávú internet minden vidéki településre) <i>E./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés társadalmi oldalának erősítése</i> jóléti szolgáltatási csomagok kidolgozása (finn tapasztalatok) <i>F./ Erdékérvényesítési képes civil szervezetek erősítése</i> civil szféra meghatározó szerepének növelése	<i>E./ Közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés gazdasági oldalának erősítése</i> LEADER működése és a hazai helyi fejlesztési programok indítása <i>F./ Elérhetőség javítása – fenntartható közlekedési módok elterjesztése</i> falugondnoki buszhálózat kiterjesztése és iskolajáráttal bővítése, településközi utak kiépítése <i>G./ Munkahelyteremtés –diverzifikáció</i> jóléti szolgáltatási projektek indítása	<i>E./ Megújuló energiák termelése</i> autonóm kistérségi minta bevezetése, autonóm kistérségek kijelölése <i>F./ Megújuló energiák termelése</i> arányuk növekedni kezd az energiastruktúrában <i>G./ NATURA 2000 programok működése</i> újabb nemzeti parkok kijelölése, natúr parkok támogatása <i>H./ Víz- táj- és környezetgazdálkodás</i> ökológiai egyensúlyért folytatott harc	<i>D./ Vidékfejlesztési Tanács működése</i> a LEADER programot nem nyerő helyi közösségek számára hasonló hazai program indítása <i>E./ Magas minőségű közszolgáltatások biztosítása az élhetőbb életért – népességmegtartó intézkedések</i> <i>F./ Autonóm kistérség – mintaterületek kijelölése és a megvalósításának támogatása</i>

Forrás: Saját szerkesztés.

A megvalósíthatóság a négy pillér jegyében

I. pillér: Politikai döntések a fenntartható vidékfejlesztésért

A vidék társadalmi, gazdasági és ökológiai fenntarthatósága nagymértékben függ a nemzeti, a regionális és a helyi *politikai* döntésektől. Ma Magyarországon valóban nincs gazdája a vidékfejlesztésnek. 2003-ig az FVM-en belül működött egy Vidékfejlesztési Főosztály, létrejöttek a regionális Vidékfejlesztési Irodák (REVI), és a vidékfejlesztési kistérségi szinten egy-egy menedzser látta el a szélesan értelmezett vidékfejlesztési feladatokat. Ez a rendszer 2003-ban megszűnt. Az FVM-en belül ma létezik az Agrár-, Vidékfejlesztési és Környezetgazdálkodási Főosztály, de mint a neve is mutatja, ennek elsődleges feladata az agrár-környezetvédelem ellátása. A SAPARD program befejezésével megszűnt 2003-ban a SAPARD Hivatal, és jogutódként az Agrárintervenciók Központtal együtt létrejött a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal. Feladata a kifizető ügynökségi feladatok, valamint a támogatási rendszer működtetése, és az ehhez szükséges ellenőrzési feladatok ellátása. Ezek a szervezetek nem tudják kezelni a vidéki népesség szociális, foglalkoztatási, települési, területfejlesztési feladatait és a gazdaság megújítási igényeit (*Magyarország SAPARD ... 2002; Nemzeti Vidékfejlesztési Terv 2004*). Ha összevetjük a fenntartható vidékfejlesztés fogalmát és a vidékfejlesztés stratégiai célját, valamint a sokszor elismért megállapításokat, miszerint a vidékfejlesztés nem mezőgazdasági fejlesztés, a vidéken élők kis hányada foglalkozik csak mezőgazdasággal, és cél a vidéken élők életminőségének a javítása, akkor az alábbi négy pontban foglalható össze a fenntartható vidéki fejlődés politikai aspektusa:

1. Nemzeti Vidékpolitikai Tanács létrehozása

Egyetértve a „Párbeszéd a vidékért” program javaslataival, szükség van a 2006–2013 között egy olyan szervezet létrehozására, mely érzékeny a vidék minden irányú problémáira, szem előtt tartja a vidék érdekeit, érvényesíti a hazai vidékpolitikában a fenntarthatóság elveit, és folytonos párbeszédet folytat, s ha kell, közvetít a vidék különböző – nem csak a mezőgazdaságot érintő – szereplői között (*Glatz 2005*).

2. A fenntartható vidéki fejlődés intézményrendszerének kialakítása

Olyan intézményrendszerre van szükség, mely átlátható, stabil és befogadója tud lenni az alulról jövő kezdeményezéseknek. A vidékfejlesztés nem agráriumot érintő fejlesztési tevékenységeit át kell irányítani a terület- és regionális fejlesztésért felelős tárcához, úgy, hogy mind regionális, mind kistérségi szinten egy fejlesztési szervezet legyen felelős a kitűzött célok és feladatok megvalósításáért (*Rechnitzer 2003*). Szükség van az új intézményrendszerre azért is, hogy segítse az Új Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (NVT II) és új Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program 2 (AVOP 2) készítését a 2007–2013 közötti időszakra, és épüljön bele a fenntartható vidéki fejlődés stratégiájába. A kialakított intézményrendszer és hozzá kapcsolódó eszközrendszer fel tudja vállalni a differenciált rurális térségek differenciált kezelését. Forrást teremt a LEADER-hez hasonló hazai program elindítására, és kezeli annak megvalósítását.

3. Decentralizáció a vidékfejlesztésben

A fenntartható vidéki fejlődés csak a decentralizáció és a bottom-up politika érvényesítésével érhető el, ezért erősödjenek meg a Kistérségi Területfejlesztési Tanácsok, s munkaszervezetükben kapjanak helyet a vidékfejlesztési szakemberek.

A decentralizáció érvényesítésére a LEADER programhoz hasonló hazai vidékfejlesztési program megteremtése segítené a fejlődésben azokat a rurális térségeket, közösségeket, melyek a LEADER program által nem kedvezményezett térségek, és megvalósíthatnának a LEADER-hez hasonló fejlesztéseket, mint Finnországban működő POMO vagy ALMA programok, melyek a LEADER mellett működnek (*Usitalo* 1999).

4. Az érdekérvényesítés erősítése

A decentralizáció csak erős helyi civil szervezetek működésével valósítható meg, ezért törekedni kell a közösségépítésen keresztül a helyi társadalmi tőke megerősítésére. A társadalmi tőke segítségével az érdekérvényesítő képesség nő, mely hozzájárul a lokális fejlesztési minták elterjedéséhez és eredményességéhez. Ezért kapjanak állami támogatást a rurális érdekérvényesítő szervezetek. A vidék civil szervezeteinek politikai, szakmai, módszertani, információs megerősítése, valamint térségi és regionális hálózatok, szakmai szolgáltató-bázisok kialakítása elvezet a hálózatokkal átszőtt térhez, melyben a rurális tér feloldódik, s a tágabb világ már nem kívülről hat a helyi közösségekre, hanem saját belső folyamatai szerves részévé válnak a kitágult világnak (*Mardsen* 1999).

II. pillér: A tudáshiány felszámolása és az esélyegyenlőség biztosítása a fenntartható vidéki társadalomért

Ma Magyarország vidéki térségeinek társadalmi összetétele nagyon különböző, de egyben azonos. A vidéki térségek tudáshiányban szenvednek, a humán erőforrás vesztese a fenntarthatóságot veszélyezteti. Fenntartható vidéki társadalom versenyképes gazdaságot és környezetgondos tudatot feltételez, de ehhez a vidéki lakosság tudásbázisa ma nem elég, ez csak tanulással, képzéssel érhető el. Másrészt, hogy a vidéki térségek vonzó lakhelyül szolgáljanak, biztosítani kell az ott élők esélyegyenlőségét a közjavak eléréséhez.

1. Tudás alapú társadalom megteremtése vidéken is

A rurális térségeket sújtó társadalmi kirekesztettség oka elsősorban a tudáshiány. Ma a társadalmi kirekesztettség elleni küzdelem eszköze az oktatás. Az iskolarendszerű oktatáson kívül a nem iskolarendszerű oktatást és képzést is kínálni kell minden olyan szektor területén, mely érinti a rurális gazdaságot, azzal, hogy az egész életen-át-tartó tanulás terjedjen ki az egész rurális társadalom valamennyi rétegére. A nonformális és informális képzési formák elfogadottságát növelni kell az egész társadalom és a munkaadók körében is.

2. Környezettudatos tanulási folyamat a fenntartható fejlődés megvalósításáért

A fenntartható fejlődés fogalmát és a hozzá vezető utat a társadalom valamennyi tagjának meg kell ismerni, máskülönben a jövőkép megvalósítása ellehetetlenül. A lokális és globális környezeti veszélyek, az egészséges életmód, az egészséges táplálkozás megismerése és elsajátítása a társadalom fenntarthatóságát szolgálja.

A 21. században a fenntarthatóság másik kritériuma hálózatok részévé válni, de ehhez a vidéki társadalomnak nyitottabbnak, befogadóbbnak és kapcsolatépítőnek kell lenni, amelyet csak speciális, erre fókuszáló tanulási folyamattal lehet csak elérni (Rhisiart–Thomas 2004).

3. Magas minőségű közszolgáltatások a népességmentartás képességéért vidéken

A vidéki térségekben élők esélyegyenlőségének megteremtése érdekében a szociális ellátást és az egészségvédelmet fokozni szükséges, ösztönző programokat kell kidolgozni a vidéken letelepülni és dolgozni akaró fiatal értelmiség számára, különösen azon foglalkoztatási ágakban, melyek tudást közvetítenek, a közszolgáltatást végzik, egészségvédelmét növelik, illetve a szociális ellátást biztosítják.

III. pillér: Versenyképes gazdaság a fenntartható vidékért

A fenntartható vidéki gazdaság jövedelemtermelő rurális teret tételez fel. A rurális tér társadalmi, gazdasági és környezeti jellemzői meghatározzák a gazdaság arculatát. A versenyképes rurális gazdaság sokarcú, diverzifikált, s nem csak a termelő ágazatokra, hanem a szolgáltatások széles körére is fókuszál. A rurális térségekben különösen a kisvárosokban, a térség- és gazdaságszervező központokban szükséges a szolgáltatás kibővítése, mely a munkahely-teremtést, a foglalkoztatást növelni tudja, miközben szolgálja a jövőképben meghatározott „életminőség javítás”-t a fenntartható gazdaság által. A versenyképes multifunkcionális mezőgazdaság mellett a versenyképes ipari kis- és középvállalkozások a rurális terek éltetői. A leghátrányosabb helyzetű rurális terekben a szociális gazdaság segíthet a foglalkoztatottság szintjének emelésén, amelynek a gazdaságba történő helyes integrálása a vidék fenntarthatóságát növelni képes.

1. A közösségen alapuló integrált vidékfejlesztés – LEADER és a LEADER típusú fejlesztések kistérségi szinten

A LEADER típusú helyi fejlesztési modell az EU sikeres vidékfejlesztési modellje. A közvetlen gazdasági fejlesztésen és a foglalkoztatás növelésén túl az innovatív tevékenységet ötvözi a rurális értékek megőrzésével, széles kapcsolatépítésen keresztül, mely gerjesztője az újabb és újabb rurális innovációnak. A LEADER típusú fejlesztések színtere a kistérségi szint. De nem feltétlenül a mai kistérségi besorolás alapján, hanem minden olyan helyi közösség kezdeményező lehet, mely a helyi érdekre és akaratra épít, messzemenően figyelembe véve a helyi természeti, kulturális adottságokat. A LEADER vagy azzal megegyező típusú, de hazai fejlesztési forma minden olyan térségben eredményes lehet, ahol a minőséget és az egyediséget helyezik az első helyre.

2. Mezőgazdaság multifunkcionális szerepe – diverzifikált jövedelemtermelés

A mezőgazdaságnak, mint ágazatnak megváltozott a szerepe. Már elsődlegesen nem az élelmiszer mennyiségi termelése, hanem minőségi élelmiszer előállítására a feladata. A másik, s egyre jelentősebb funkciója az élelmiszer termelés mellett az energia növények termelése. A harmadik funkció a környezetgazdálkodás, tájgondozás és fenntartás. A természeti és kulturális diverzitás értékének megismeréséhez pedig a rurálturizmus járulhat hozzá, mely a diverzifikációt tovább szélesíti a gazdaság egészében.

3. Tudásalapú technológiák elterjesztése a vidék gazdaságában

A rurális gazdaság csak akkor lesz a nemzetgazdaság integráns része, ha az adott-ságait kihasználva, s rájuk alapozva a gazdaság valamennyi szektorában a tudásalapú technológiákat alkalmazza. A mezőgazdaság, mint a vidék multifunkcionális ágazata, valamennyi ágában a legújabb kutatási eredmények alkalmazásával a környezeti fenntarthatóságot kell, hogy megcélolja. Az energia növények termelése, valamint a tájfenntartó képesség és tevékenység is a fentiekhez járul hozzá. Az erdőknek, az erdészetnek kiemelkedő szerepe lesz a megújítható alapanyag hasznosítása területén, s feldolgozásuk tudásalapú technológiát igényel. De ugyanígy tudásalapú technológiák bevezetését igénylik a rurális térben gyökeret vert ipari jellegű kis- és középvállalkozások is. A szolgáltatások csak akkor lesznek képesek a megmaradásra, ha azok ugyanazt, ugyanazon a szinten képesek nyújtani, mint urbánus „társaik”.

IV. pillér: Környezetgondos politika és tevékenység a fenntartható környezetért a rurális térben

A környezetgondos politika térhódításával a vidék gazdaságának nemcsak a környezeti fenntarthatóságát, hanem a társadalmi és gazdasági fenntarthatóságát is hosszú távon meg lehet alapozni. Olyan régi-új munkahelyeket lehet teremteni, ún. környezet karbantartó munkahelyeket, melyek a táj fenntartó-képességét növelik, és hozzájárulnak a jövőképp megvalósításához, azaz az életminőség javításához mind a városi, mind a rurális népesség számára.

1. Minta értékű „autonóm kistérségek” – önfenntartó kistérségek megvalósításának támogatása – mintaprojektek indítása és terjesztése

Akár a LEADER, vagy ahhoz hasonló nemzeti finanszírozású program keretében önfenntartó rurális kistérségek fejlesztési programjainak indítása, illetve már elindított helyi fenntartási programok további finanszírozása. Kerüljenek bevezetésre környezetbarát technológiák (vegyszermentes növénytermesztés, biogazdálkodás), alternatív energia felhasználás (pl. biomassza erőmű és alapanyagának megtermelése), ökoturizmus kialakítása, valamint a turizmushoz és a közlekedéshez kapcsolódóan az ökomobilitás mintáinak megvalósítása.

2. Megújuló energiák termelése és felhasználása a vidéki gazdaságban

A rurális gazdaságot belátható időn belül átformálja a megújuló energiák termelése, a biomassza alapanyagok gyártása, de csak akkor teljesül a fenntarthatóság

kritériuma, ha nemcsak kiszolgálója, hanem felhasználója is lesz ezeknek az alapanyagoknak. Az innovatív jellegű anyagok, technológiák kerüljenek helyben, a rurális térben kipróbálásra, mert ezzel növelni lehet az adott térség innovativitását és versenypozícióját.

3. Víz-, táj- és környezetgazdálkodás a fenntarthatóság elvei alapján

Az egész rurális teret át kell hogy szöjje a fenntartható környezetgazdálkodás, de fokozottan törekedni kell arra, hogy a NATURA 2000 területek váljanak mintatér-ségekké. A vidék közhasznát azzal lehet megőrizni, ha a kultúrája és környezete megőrzi diverzitását, és saját maga lesz gazdája környezetének. A nemzeti parkok és pufferezónájuk, valamint a natúrparkok zászlóvivői lesznek a fenntarthatóság mindhárom pillérének.

A fenntartható fejlődésnek két egymástól jól elkülöníthető modell típusa van, attól függően, hogy az emberközpontúságot vagy az ökológiai súlypontot hangsúlyozza. A fenti anyag a fenntartható vidéki fejlődés emberközpontú megközelítését helyezi a központba, sőt, mivel a stratégia egy ország vidéki térségeire koncentrál, ezért a globális elemekből csak azokra fókuszál, melyek a lokális elemekkel kapcsolatban vannak. Fontos lenne, ha már elkészült az ország fenntartható fejlődési stratégiája, a lépésenkénti megvalósításának hatását mérni, amihez interdiszciplináris megközelítésre, szakértő gárdára, kutatásra, hatásvizsgálatokra lenne szükség. Az amerikai Yale egyetem nevéhez fűződő, ún. környezeti fenntarthatósági index lehetőséget ad az országok közötti fenntarthatósági mérték összehasonlítására (Simai 2001), de a hazai fenntartható vidéki fejlődési stratégia megvalósításának hatásvizsgálatára egy új, a hazai vidéki fejlődésre vonatkozó adaptív mutatószám rendszerre van szükség, amely felhasználásával kidolgozásra kerülne a vidék fenntarthatósági indexének meghatározása a politikai a társadalmi, a gazdasági és a környezeti pillére vonatkozóan.

Jegyzetek

¹ Földhasználat Magyarországon a 2000. évben KSH Budapest, 2000.

² Budapestet nem tekintjük kistérségnek, adataival nem számolunk, mert az jelentős torzítást eredményezne.

Irodalom

- Bognár M.–Imre A.–Mezei I. (2001) Az oktatás és a képzés helye a területfejlesztésben. Mintaterület: az Özd-putnoki kistérség. – Tér és Társadalom. 15. 3–4, 105-124. o.
- Csatári B. (2004) *Magyarország új vidékfejlesztési tézisei.* – MTA RKK ATI, Kecskemét.
- EC (2001) *A Sustainable Europe for a Better World. A European Union Strategy for Sustainable Development.* – Commission's Proposal to the Gothenburg European Council. COM, Brussels. 264. o.
- Glatz F. (2005) *A vidéki Magyarország jövője. (kézirat)* – „Párbeszéd a vidékért” mozgalom.
- Ilbery, B. (1998) *The Geography in Rural Change.* Longman, Essex.
- Illés I. (1993) Város- és falufejlesztés dichotómiája a magyar településhálózat fejlesztésében. – Kovács K. (szerk.), *Település, gazdaság, igazgatás a térben.* MTA RKK, Pécs. 35–48. o.
- Kearney, B.–Boyle, G.E.–Walsh, J.A. (1994) *EU LEADER Initiative in Ireland: Evaluation and Recommendations.* Dublin, Department of Agriculture, Agriculture House.
- Kiss J. (2002) *A magyar mezőgazdaság világgazdasági mozgástere.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Kovács T. (2003) *Videkfejlesztési politika.* Dialóg Campus, Budapest–Pécs.

- Közös Jövők* – A Környezet és Fejlesztés Világbizottság Jelentése. (1988) – Persányi M. (szerk.). Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Láng I. (2002) *Környezetvédelem – fenntartható fejlődés*. – Mindentudás Egyeteme. (<http://www.mindentudas.hu/lang/20040806lang1.html>)
- Lehota Á. (2003) A falusi lakosság foglalkoztatási problémái. – A vidéki Magyarország az EU csatlakozás előtt VI. Falukonferencia. – Kovács T. (szerk.) MTA RKK-MRTT, Pécs. 328–333. o.
- Magyarország SAPARD terve 2000–2006*. (2002) Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest. http://www.fvm.hu/doc/upload/200503/sapard_terv.pdf.
- Mardsen, T. (1999) *Economic Perspective – The Geography of rural change*. Ilbery, B. (ed.) Longman, UK. 13–31. o.
- Meirion, T.–Martin, R.A. (eds.) (2004) *Sustainable Regions making sustainable development work in regional economies*. Aureus Publishing, Wales.
- Momsen–Kukorelli Szörényiné (2005) *Gender and Rural Tourism in Western Hungary–XXI ESRS Congress*, Keszthely.
- Moseley, J.M. (2003) *Rural Development Principle and Practices*. Sage Publication, London.
- Murdoch, J.–Lowe, P.–Ward, N.–Marsden, T. (2003) *The Differentiated Countryside*. Routledge Studies in Human Geography Routledge, London – New York.
- Nemzeti Vidékfejlesztési Terv (2004) *Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest*. <http://www.fvm.hu/doc/upload/200409/nvt1.pdf>.
- OECD (1990) *Rural Development Policy*. Organisation for Economic Co-operation and Development, Paris.
- Planting Seeds for Rural Futures. Rural Policy Perspectives for a Wider Europe*. (2003) – Second European Conference on Rural Development Salzburg Conference Centre, Salzburg. http://europa.eu.int/comm/agriculture/events/salzburg/proceedings_en.pdf
- Rechnitzer J. (2005) *Intézményrendszer, finanszírozás*. 1. munkacsoport vitaanyaga. (kézirat) – Párbeszéd a vidékért mozgalom munkacsoportjainak vitaanyaga.
- Simai M. (2001) *Zöldebb lesz-e a világ? A fenntartható fejlődés szerkezeti problémái a XXI. század elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- The Fifth EC Environmental Action Programme. (1992) –Official Journal of the European Communities. (1993), 138/5. European Commission, Brussels. <http://europa.eu.int/comm/environment/envact5/5eap.pdf>
- Usitalo, E. (1999) *The Basics of Finnish Rural policy vitality for rural areas. Why, for Whom and How?* Helsinki, Sisaasiainministeriön Monistamo.

ELEMENTS OF SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT STRATEGY

IRÉN SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI

The implementation of sustainable development is not only the task of a country or a region but it is the responsibility of everyone regardless of their geographic position. Since 2001, the Strategy for Sustainable Development has existed in the European Union. In connection with this strategy every EU member state has to develop and implement their own sustainable development strategy. This strategy for Hungary was created this year. It was built up from the different part-strategies such as sustainable sectorial, regional and rural development strategies. This study feeds on the sustainable rural development strategy. It also wants to show how the sustainable development of Hungarian rural areas can connect to the strategic directions of the EU and how it can achieve the elements of sustainable development. But before showing the directions and measures taken, we will introduce the most important social and economic trends of Hungarian rural areas to give light to the starting point of the implementation of sustainable development strategy.